

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Шелудякової Наталії Андріївни «М. Грушевський – колекціонер у контексті наукового та мистецького життя України кінця XIX – початку XX ст.», подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни

У ювілейний 2016 рік сучасне грушевськознавство поповнюється надзвичайно актуалізованим дисертаційним дослідженням Наталії Шелудякової, присвяченим вивченню особливостей процесу формування та побутування приватної колекції Михайла Грушевського як складової творчої лабораторії історика. Робота дисертантки виконана на ідеологічних засадах «повороту до матеріального» /material turn/, який надає можливість розширити розуміння історії як науки про людей у часі через включення до кола уваги проблеми не-людського існування. Адже одним з найбільших досягнень у рамках «матеріального повороту» стала зміна у погляді на взаємодію людини і речі, визнання права речі на вихід з-під контролю людини. При цьому особливої уваги заслуговують теоретичні напрацювання в рамках колекційних студій (Collection Studies), зокрема щодо концептуального осмислення сутності й природи явища колекціонування.

Реконструкція структури, засобів комплектування універсальної колекції М. Грушевського, визначення її ролі та місця в особистісному просторі й науковій творчості історика становить значний науковий, пізнавальний та практичний інтерес.

Структура представленої дисертаційної роботи не викликає зауважень, складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, які поділяються на підрозділи, висновків, науково-довідкового апарату. Назви розділів і підрозділів відповідають визначеним завданням дисертації. Індекс використаних джерел і літератури містить 641 позицію.

У вступі дисертантка впевнено обґрунтовує актуальність роботи, визначає її мету, об'єкт та предмет дослідження, окреслює коло дослідницьких завдань, чітко визначає географічні та хронологічні межі, вказує на наукову новизну та практичне значення виконаної роботи. Пріоритетним мотивом науково-творчої діяльності авторки стає бажання апробувати сучасні теоретичні розробки та інтерпретації на матеріалі колекційного досвіду М. Грушевського, що сприятиме відтворенню нового образу історика, більш глибокому розумінню його особистості, духовно-інтелектуального світу, ціннісних орієнтацій.

У першому розділі дисертантка філігранно виокремлює кілька тематичних пластів у науковій розробці проблеми колекціонерських практик М. Грушевського та його культурного контексту: праці, присвячені осмисленню феномена колекціонування як складової частини історико-культурного та художньо-мистецького життя кінця ХІХ – початку ХХ ст.; роботи, у яких висвітлюється роль приватного колекціонування в процесах музейного будівництва; дослідження питання співвідношення колекціонування та дослідницьких практик науковців; праці, у яких зустрічається сюжет колекціонування М. Грушевського. У цілому в загальному процесі вивчення окремих аспектів зазначених питань дослідниця умовно виокремлює чотири етапи. Обґрунтованим виглядає висновок дисертантки про те, що діяльність М. Грушевського як колекціонера отримала фрагментарний характер, але це не применшує ролі особистої колекції у його науковій творчості, що вимагає подальшого вивчення (с. 25).

Дисертація Н. А. Шелудякової ґрунтується на солідній комплексній джерельній базі (с. 25-33), яку дослідниця, в першу чергу, поділила за способом кодування й відтворення інформації на писемні, зображальні та речові джерела. У дослідженні дисертантка використовує широке коло архівних джерел з центральних та місцевих архівів України, як-от: Центрального державного історичного архіву України в м. Києві, Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН

України, Центральному державному історичному архіві України в м. Львові тощо. Сукупність писемних джерел автор поділяє за формально-функціональним принципом на три групи. Крім цього, дисертантка надає характеристику залученим у дослідження речовим та зображальним джерелам. Цікавою є теза про те, що твори образотворчого мистецтва безпосередньо з малярської колекції М. Грушевського, одночасно належать до зображальних і речових джерел. У світлі поставлених дослідницьких завдань картини виступають не стільки джерелом інформації, скільки безпосередніми об'єктами колекції вченого. Авторка зазначає, що поєднання типових ознак речових, зображальних та писемних історичних джерел властиве й ілюстрованим виданням М. Грушевського. Однак дослідниця зовсім оминає прописування лінгвістичних джерел, хоча у роботі використовуються зразки автохтонних термінів, назв, фразеологічних зворотів (наприклад, «штука», «руська штука»).

Відзначимо, що саме залучення широкої джерельної бази і звертання до досить довгої історіографічної традиції підвищують наукову цінність і оригінальність дисертаційної роботи, а також дають можливість розв'язати поставлені завдання і досягнути мети дослідження. Але зауважимо, що значно б підвищили інформаційний потенціал дисертації додатки, які б дозволили візуалізувати й уречевити знання про колекційну діяльність М. Грушевського.

Особливий інтерес становить підрозділ присвячений методології колекційних студій та методам аналізу. Авторці вдалося здійснити розлогий огляд новітніх теоретичних підходів до розуміння та вивчення сутності феномена колекціонування завдяки залученню іншомовних видань (позиції у списку використаних джерел та літератури під №№ 572-631). Методологічними орієнтирами при розгляді колекціонерських практик М. Грушевського виступають теоретичні розробки про роль матеріального світу в самоусвідомленні та самоствердженні особистості (В. Джеймс, М. Чіксентміхай, Ю. Рошберг-Халтон, Р. Белк та ін.). Дисертанткою якісно й

чітко прописаний термінологічний реєстр, а саме категорії: «колекція», «колекціонер», «колекційна діяльність», «колекціонування». При цьому науковець не лише визначає базові для роботи поняття, а й подає основні підходи до їх типологізації, виокремлює їх специфічні риси. Так важливою для розуміння природи колекціонування визначається типологія мотиваційних чинників колекціонерської діяльності, запропонована С. Пірс. Але, нажаль, дисертантка уникає навіть банального перерахування загальнонаукових, спеціальних, міждисциплінарних методів, використаних у роботі (с. 48).

У другому розділі дисертації «М. Грушевський як історик-колекціонер» аналізується структура колекційного комплексу вченого, висвітлено його зв'язок з музейною та мистецько-організаційною діяльністю. Авторка, на відтвореній мапі колекціонерського досвіду М. Грушевського, відзначає період дитинства (ставропольсько-владикавказький період), для якого було характерне неперемінливе збирання предметів з безпосереднього оточення; юнацьке колекціонування, яке слугувало засобом соціалізації та самореалізації (гімназійна доба); формування львівської колекції, пов'язаної з потребою самоствердження й самопрезентації у галицькому середовищі; київський період колекціонування, позначений високим статусом колекційних предметів, деякою замкненістю у собі. На кожному етапі висвітлені основні мотиваційні чинники, а також на основі загального огляду колекціонерського досвіду історика визначено тип колекції, яку він збирав протягом життя, – універсальна.

При вивченні організаційної та музейної діяльності М. Грушевського дисертантка звертає увагу на те, що ці сфери були тісно пов'язані з колекційним захопленням історика. В організації й налагодженні українського мистецького життя та розбудові музейної справи вчений послідовно відстоював соборницьку ідею. Підтримка мистецьких процесів здебільшого реалізовувалася в рамках діяльності очолюваних ним товариств – головним чином, НТШ, Товариства прихильників української літератури,

науки і штуки, УНТ в Києві тощо. Грушевський мав безпосереднє відношення до організації Української Академії Мистецтв (УАМ). Дослідниця якісно окреслює «мережу» мистецьких контактів науковця, до якої входили В. Кричевський, І. Труш, М. Бойчук, М. Жук, брати Шкрібляки та ін.

Музейні практики вченого, на думку дисертантки, тою чи іншою мірою відображали його колекційні моделі. У роботі звертається увага на особливу роль М. Грушевського у розвитку Музею Наукового товариства ім. Шевченка. Саме завдяки ініціативам М. Грушевського музейна справа в НТШ набула якісно нового виміру: із безсистемного накопичення рідкостей музейні фонди перетворилися на повноцінні науково укомплектовані збірки. Вчений долучив до формування музейних колекцій різних діячів: В. Антоновича, М. Біляшівського, Ф. Вовка, В. Гнатюка, В. Кричевського, О. Роздольського, І. Труша, І. Франка, К. Широцького, Д. Щербаківського та ін. Набутий у Львові досвід М. Грушевський використовуватиме й при розбудові Музею Українського наукового товариства у Києві.

Найбільший інтерес представляє третій розділ дисертаційного дослідження Н. А. Шелудякової «Структура колекції М. Грушевського». Даний розділ присвячений реконструкції процесу формування та структури універсальної колекції вченого, у рамках якої виокремлюються: колекція археологічних та історичних пам'яток; збірка предметів народного вжитку (колекція гуцульщини); колекція предметів декоративно-прикладного мистецтва; малярська колекція. Кожній складовій універсальної колекції фактично присвячується окремий підрозділ, у яких розкриваються основні джерела комплектації збірок, встановлюються критерії добору предметів для колекцій; основні віхи побутування збірок й т.ін. При цьому дослідниця зазначає, що у географічному плані ця універсальна колекція була розподілена між львівським і київським будинками М. Грушевського, які уособлюють різні етапи колекціонування історика: відкрито демонстративне, спрямоване на самопрезентацію колекціонування львівського періоду

відрізняється від більш інтимно-особистісного, зверненого до самого себе колекціонування мистецьких предметів у Києві.

Здобувачка доводить, що основними критеріями добору предметів для своєї збірки вчений визнавав художньо-естетичні властивості, автентичність, давність походження, історичну цінність тощо. При комплектації різних тематичних відгалужень колекції ці принципи виступали в різних комбінаціях. Більшість зібраних М. Грушевським предметів мали українське походження й сприймалися вченим як такі, що репрезентують українську культуру в усьому розмаїтті її проявів.

Важливою складовою функціонування колекції М. Грушевського, як зазначає Н. А. Шелудякова, є її зв'язки з науковою діяльністю історика. Найвиразніше ці зв'язки простежуються на матеріалі історичної й археологічної збірок ученого, предмети яких стали матеріалом для його наукових розвідок і досліджень.

Рельєфно дисертантці вдалося відтворити мережі колекціонерських контактів М. Грушевського, що охоплювала представників найрізноманітніших соціальних прошарків і сфер діяльності. До мережі інтелектуально-мистецьких комунікацій та «експертів» з комплектації колекції М. Грушевського входили як представники української інтелектуальної еліти – учені, музейні діячі, мистецтвознавці, художники, так і діячі місцевого масштабу – сільські вчителі, місцеві священики, колекціонери, любителі історії й етнографії тощо.

Отже, дисертантка влучно підсумовує дослідження тезою про те, що колекціонерська діяльність історика не замикалась сама в собі, а була споряджена свосвідною інфраструктурою, що сягала громадсько-культурних сфер і включала наукову, мистецько-організаційну та музейну складові. Головним напрямом діяльності М. Грушевського в цих сферах було встановлення національного дискурсу в осмисленні матеріальної культури, мистецької творчості та культурної спадщини українського народу. Найважливішим досягненням дисертантки вважаємо те, що їй вдалося

довести яким чином колекція, як зібрання речових об'єктів, впливає на стиль життя, на автопрезентаційні практики й на формування «образу історика» в цілому.

Проведене дослідження констатує можливість використання апробованих та верифікованих на фактичному матеріалі теоретичних напрацювань колекційних студій в контексті новітніх практик модерної історіографії.

Однак робота, нажаль, містить орфографічні та пунктуаційні помилки, особливо прикрим є спотворення імен та прізвищ (так, на с. 74 І. Бурачок – замість І. Бурачек).

Наведені нами зауваження не знижують високого наукового рівня дисертації Н. А. Шелудякової. Результати даного дослідження мають широке практичне значення й можуть бути використані в наукових студіях з культурно-інтелектуальної історії, історії української еліти, історії колекціонування та музеєзнавства, біографістики. Представлені матеріали можуть бути залучені до лекційних курсів з історії України, історії української культури, української історіографії, історії музейної справи України тощо.

Основні положення дисертації вже здобули апробацію на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях. За темою дисертації автором опубліковано 9 одноосібних статей, 6 з яких опубліковані у фахових виданнях.

Висновки, зроблені в дисертації, відзначаються новизною, аргументованістю й практичним значенням. Зміст автореферату повністю відповідає основним положенням дисертації.

Засвідчуємо, що дисертація Н. А. Шелудякової виконана відповідно до вимог «Порядка присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. за № 567 (зі змінами). Рецензоване дослідження є самостійною, завершеною, оригінальною науковою працею, що актуалізує питання її видання.

Виходячи з вище зазначеного, вважаю, що дисертація Н. А. Шелудякової є вагомим внеском у розвиток вітчизняної історичної науки, а її автор заслуговує на надання йому ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.06 – історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни.

Офіційний опонент:

Кандидат історичних наук,
доцент, завідувач кафедри
гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Криворізького факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Н. О. Барабаш

